

MARÓTI EGON

HARMADIK PARTHUS HADJÁRAT?

Az Ókortudományi Társaság 1985. évi január 18-i felolvasó ülésén Schiller Vera gondolatébresztő előadást tartott „A harmadik parthus hadjárat” címen. Fejtegetései során az alábbi (mint látni fogjuk, látszólagos) ellentmondásból indult ki: Augustus a *Res Gestae* 29. pontjában a következőket közli: *Parthos trium exercitum Roman(o)rum spolia et signa mihi . . . reddere coegi*. A történeti hagyomány viszont csak két olyan Parthia ellen vezetett hadjáratot tart számon, amely Rómára nézve ilyen csúfos vereséggel végződött, Crassus és Antonius hadjáratát i. e. 53-ban ill. 36-ban. A rejtélyes harmadik római hadjáratnak már Augustus uralma idején, 27—20 között, közelebből 25—24 táján kellett lezajlania, mégpedig az Arabia Felix ellen indított expedícióval egyidejűleg, amely utóbbi a kelet felé indított nagy, átfogó római offenzíva része volt.

1. A lényeges kérdés tehát a harmadik parthus hadjárat mibenléte. Erre vonatkozóan az a véleményem, hogy nehéz feltételezni Augustusról akkora ügyetlenséget, hogy maga hívja fel a figyelmet egy olyan — Crassus és Antonius kudarc mellett — szinte feledésbe merült vesztes hadjáratra, amely már az ő *auspicium*-a alatt folyt le.

1. 1. Augustus fogalmazásmódja az egész műben következetesen céltudatos. Ez kiviláglik az adott összefüggésből is. A *Res Gestae* c. 29. a következőképpen kezdődik: *Signa militaria complur(a) per alios d(u)ces am(issa) devicti(s) hostibus re(cipe)ravi ex Hispania et(Gallia et a Dalm)ateis*. — Nyilvánvalóan ugyanígy értendő a folytatás is, hiszen a három kérdéses hadsereg vezérei közül ketten, Crassus és Antonius valóban *alii duces* voltak. A maga „egyeduralma” alatt indított hadjáratok esetében *expressis verbis* jelzi ezt a tényt (ha beszámolója különben nem is mindig teljesen objektív); vö. pl. c. 26.: *Classis mea; Meo iussu et auspicio ducti sunt (duo) exercitus* (vö. alább 00.1.); *classis mea*; c. 30.: *exercitus meus* . . .

A punctum saliens tehát az, hogy volt-e ilyen harmadik hadjárat, egyáltalán fel kell-e tételezni ilyen római hadjáratot? Hiszen Augustus nem is három római hadjáratról, hanem három hadseregről beszél! Ezzel nem azt akarom mondani, hogy szerintem ilyen hadjárat nem is volt, hanem csak azt, hogy a kérdéses „harmadik” — valójában, mint látni fogjuk, időrendben második — és a két másik sokat emlegetett hadjárat között volt egy lényeges különbség: Crassus és Antonius esetében a rómaiak indítottak támadást Parthia ellen, *ennek* a hadjáratnak a során viszont a parthusok támadták meg az országukkal szomszédos római tartományokat, s jutot-

* Az Ókortudományi Társaság 1985. évi február 15-i felolvasó ülésén rövidített formában elhangzott előadás teljes szövege.

tak el hadjáratuk során olyan távoli területre, ahová sem azelőtt, sem azután nem jutott el a parthus lovasság.¹

1. 2. Augustus bel- és külpolitikai eszmerendszere és propagandája egységes, összefüggő koncepciót alkot. A belpolitikában kezdettől fogva, már triumvir-korabeli harcai során hangsúlyozottan emlegette békés céljait. Ezzel kapcsolatban utalni lehet a Sextus Pompeius legyőzése utáni eseményekre, konkrétan arra, hogy az ifjú Caesar 36 november 14-én először a senatus, majd az összegyűlt városi nép előtt felolvasta jelentését addigi triumviri tevékenységéről, majd meghirdette a béke és a nyugalom visszatérését, a polgárháború befejezését. Ezt a bejelentést a senatus határozata alapján megörökítették: a Forumon felállították aranyozott szobrát ezzel a felirattal: 'A békének hosszú idő után szárazon és vizen való helyreállítása alkalmából'. A szobor képe szerepelt Octavianus egy sorozat ezüstpénzén is.² — A béke iránti általános társadalmi igény felismerése nyomán a béke megvalósítására való törekvését tehát már az egyeduralom megszerzése előtt hirdette; fokozott mértékben került előtérbe ez a szempont Actium után, a *principatus* megalapítását követően. A béke-gondolat propagálása nyilvánvalóan a közvélemény megnyerését célozta, s annak a belátását, elfogadását sugalta, hogy még mindig jobb az egyeduralom által biztosított nyugalom és békesség, mint a véget nem érő háborúskodás. Ezt már Tacitus is így látta, az a Tacitus, aki ugyan ritkán elfogulatlan, gyakran téved is, de mindig találóan fogalmaz, mint azúttal is, mondván: *cunctos dulcedine otii pellexit* (ann. I 2,1).

A békés külpolitikára való törekvésben bizonyára szerepe volt Augustus — enyhén szólva — szerény hadvezéri képességeinek is, amiért egész korai pályafutása és egyeduralma idején egyaránt a legkényesebb problémája az volt, hogy olyan embereket találjon legiói vezetésére, akik sikeresen tudják biztosítani Róma hatalmát és a maga személyes uralmát, de eléggé lojálisak ahhoz, hogy az utóbbit ne veszélyeztessék. Az igyekezet, Róma biztonságának minél kevesebb kockázat árán való megvalósítására, az egyetemes érvényű *Pax Augusta* koncepció azonban elsősorban Róma katonai erejének, a birodalom és szomszédai erőviszonyának józan, reális felmérésén alapult: az a hatalmas ember-veszteség, amit a római legiók a Caesar halálát követő polgárháborúk során elszenvedtek, eleve irreálisá tette minden olyan nagyarányú hódítás tervét, amire Caesarnak még lehetősége lett volna. Úgy látszik azonban, hogy a közvéleményben tovább éltek ezeknek a hódító hadjáratoknak a folytatására vonatkozó illuzórikus elvárások, hisz a korabeli irodalomban valóban lépten-nyomon találkozunk ennek kifejezésével.³ Jellemző, hogy

¹ Vö. H. BENGTSON: Zum Partherfeldzug des Antonius. SBAW Phil. -hist. Kl. 1974: 1,13.

² Vö. MARÓTI E.: AntTan II (1964) 223; I. még uő. AntTan 6 (1959) 219—220.

³ A témához összefoglalóan I. H. D. MEYER: Die Außenpolitik des Augustus und die Augusteische Dichtung. Köln 1961. L. még A. OLTRAMARE: Auguste et les Parthes. REL 16 (1938) 112—138. (= Augustus. Hrsg. von W. SCHMITTHENNER: WdF 128. Darmstadt 1969, 118—139.) Megértéssel méltatja Augustus tartózkodó külpolitikáját, reális stratégiai érzékét. Nálunk legutóbb HAHN I. utalt arra (AntTan 30. 1983. I. 22. j.), hogy Horatius és Vergilius még a parthusok elleni teljes győzelmet hirdették megvalósítandó feladatként.

Horatius még akkor is római támadásokat („*impetus nostros*”) említ, amikor valójában elcsúszott offenzíváról volt szó.⁴

2. 1. A parthusok 36-ban sikeresen visszaverték Antonius támadását, hatalmas győzelmet arattak felette és óriási veszteséget okoztak a római hadseregnek.⁵ — A meg-megújuló belviszályok azonban ezt követően is passzivitásra kényszerítették őket. Augustus tehát a továbbiak során joggal ítélhette meg úgy a helyzetet, hogy birodalmát nem fenyegeti közvetlen veszély Parthia részéről, ezért keleten maga is tartózkodóbb külpolitikát folytatott. Egész uralma alatt egyetlen támadást indított keleten, Aelius Gallus hadjáratát Arabia Felix ellen (i.e. 25–24), azonban ez sem járt kézzelfogható eredménnyel.⁶ A vállalkozás kudarcában a parthusoknak természetesen semmi szerepük sem volt. IV Phraatés ezekben az években különben sem volt abban a helyzetben, hogy komolyabb fegyveres konfliktusba bonyolódjék Rómával, hisz épp 25-ben sikerült visszaszereznie trónját, miután előzőleg Tiridatés a parthus nemesség támogatásával elűzte őt. Erre a trónviszályra Horatius is utal, akit a maga korabeli külpolitika vonatkozásában a parthus-kérdés foglalkoztatott a legélénkebben: *Medus infestis sibi luctuosus/dissidet armis.*⁷ — Tiridatés, mint ismeretes, Szíriába, majd Rómába menekült; s magával vitte Phraatés egyik fiát. Ez érzelmileg aligha rendítette meg Phraatést, hisz tudjuk, trónra kerülését követően hidegvérrel mézáróltatta le sorjában közel harminc testvérét, majd mikor apja, az öreg Oródés ezt kifogásolta, őt is elvette láb alól; van olyan híradásunk is, hogy elsőszülött fiát is megölette. Azonban az a tény, hogy az egyik fia a nagy nyugati rivális kezében van, úgy is mint potenciális trónkövetelő, el kellett hogy gondolkodtassa. S valóban, két év múlva, 23-ban követek útján Augustustól Tiridatés és a fia kiadatását kívánta. A tárgyalásokról viszonylag jól tájékoztatnak antik forrásaink; tudjuk, semmiféle ezt közvetlenül megelőző római hadjáratról, vereségről nem esett szó — s ilyenre vonatkozóan egyetlen forrásadatunk sincs, feltételezése tehát megalapozatlan. A kérdéses harmadik összecsapás tehát nem Augustus egyeduralma idején történt, hanem — mint látni fogjuk — még a triumviratus korában.

2. 2. S mi a helyzet azzal az elképzeléssel, amely az Arabia Felix elleni hadjárat hátterében egy nagyszabású, átfogó keleti offenzívát állít? Nos, Augustus beszámolója, tehát a mérvadó „hivatalos” változat az arabiai hadjáratról kapcsolatban az Aethiopia elleni vállalkozásról beszél csak, s természetesen csak az eredményekről; azt, hogy az aethiópok elleni vállalkozás Egyiptom első helytartójának, a szerencsétlen sorsú Cornelius Gallusnak a nevéhez fűződik, arról természetesen hallgat, akárcsak az arabiai vállalkozás kudarcáról: *Meo iussu et auspicio ducti sunt*

⁴ C. III 6, 10–11. R. HEINZE megjegyzésével, in: Q. Horatius Flaccus. Oden und Epoden⁷. Berlin 1930, ad I. L. még alább 48. l.

⁵ H. BUCHHEIM: Die Orientpolitik des Triumvirs M. Antonius. AHAW Phil.-hist. Kl. Jg. 1960: 3. 30–46.

⁶ Az alábbiakhoz I. F. GEYER: Tiridates. RE VI A (1937) 1439–40. nr. 4. N. A. MASKIN: Augustus principatus. (Ford. BORZÁK I.) Bp. 1953, 422–424. K. SCHIPPMANN: Grundzüge der parthischen Geschichte. Darmstadt 1980, 45–46. Aelius Gallus arabiai hadjáratának topográfiai kérdéseiről I. A. DIHLE: Der Zug des Aelius Gallus. In: Umstrittene Daten. Köln-Opladen 1965, 80–84.

⁷ C. III 8, 19–20. L. még H. D. MEYER: i. m. 32. IV. Phraates 25. évi hadjáratához I. még SCHIPPMANN: i. m. 45–46.

(duo) exercitus . . . in Aethiopiam et in Ar(a)hiam, quae appel(latur) Eudaimon . . . In Arabiam usque in fines Sabaeorum pro(cess)it exercitus ad oppidum Mariba (c. 26). A vereségről itt sincs említés. A lényeges eltérés viszont az, hogy az első helyen a meo iussu et auspicio megfogalmazás szerepel, a tárgyalt helyen (c. 29.) pedig a signa militaria per alios duces amissa . . .

A legrészletesebb, precíz adatokban bővelkedő — és tárgyilagos — beszámolót Strabóntól kapjuk (XVI 4, 22—24, p. 780—182). Strabón nem kendőzi el a római kudarcot sem, ám egy Parthia elleni vállalkozásról ő sem tesz említést. Erről az adott körülmények között természetesen nem is lehetett szó, hiszen Aelius Gallus hadserege csak egy része volt az egyiptomi haderőnek.⁸ Márpedig Strabón alaposan tájékozott lehetett az aktuális helyzetről, hisz nemcsak az események kortársa volt, hanem a hadvezér Aelius Gallus barátja is,⁹ aki magával vitte őt Egyiptomba.¹⁰ Cassius Dio (LIII 29. 3—8.) sem tud másról, mint az Arábia elleni első és egyetlen római támadásról. Ám, ha egy kicsit körültekintőbben belegondolunk a korabeli helyzetbe, nem is feltételezhetünk többet. Ne felejtjük el ugyanis, hogy Augustus 24 februárjában tért vissza Hispaniából, ahol kerek három évig volt távol: ilyen helyzetben elképzelhetetlen egy nagyobbbszabású, átfogó keleti offenzíva tervének előzetes kidolgozása, a hadjárat előkészítése és megindítása. Ám azt is láthattuk, hogy erre Rómának a parthus állam akkori belső helyzete miatt nem is volt semmi szüksége. Tehát teljesen indokolatlan feltenni azt a kérdést, hogy az Aelius Gallus-féle Arábia elleni háború nem csak része volt-e egy átfogó tervezett keleti hadjáratnak, amelynek folyamán a sereg egy része Arábiába, más része pedig a Parthus birodalom felé vonult volna, s amelynek célja Parthia annaktálása volt.

Dehát a kor költői — úgymond — együtt emlegetik a két hadjáratot! Valóban? Csak ezeket? Nos: Vergilius az *Aeneis* — csonkán! — idézett helyén (VII 604—606) az arabok és a parthusok mellett említi a getákat, a hyrcanusokat és az indusokat is. India Propertiusnál (II 10,15) is szerepel. S mintha Horatius is távolabbra célozna az I 29. sz. *carmen*-ben: *sagittas tendere Sericas* (9.).

S egyáltalán, hogy állunk Horatius közlésével a parthusok elleni háborús készülődéssel kapcsolatban? Nos, ha nemcsak a kiragadott félmondatokat, sorokat nézzük, hanem az összefüggő részleteket, akkor a következőket látjuk (C. I 12, 53—7.):

*Ille seu Parthos Latio imminentis
egerit iusto domitos triumpho
sive subiectos Orientis orae
Seris¹¹ et Indos,
te minor latum reget aequos orbem¹².*

⁸ Strab. XVIII 1, 54. (p. 820). A sereg zömével Cornelius Gallus az etiópok ellen harcolt.

⁹ Strab. II p. 118. — Az arabiai hadjáratához I. V. GARDTHAUSEN: Augustus und seine Zeit. I. Leipzig 1891, 793—796.

¹⁰ Uo. I 788.

¹¹ Kilitükre vonatkozóan I. legutóbb A. DIHLE: Serer und Chinesen. In: Antike und Orient. SHAW Suppl. 1983:2. Heidelberg. 201—215. — Vö. később C. IV 15, 22—24: *Getae, Seres, Persae* etc.

¹² Vö. még pl. C. III 14, 15—16: *tenente / Caesare terras*. — Különben meglehetősen ügyetlenség lett volna Horatiustól 23-ban egy olyan versgyjteményt kiadni, amely Crassus megbosszulását szorgalmazza — egy-két évvel azt követően, hogy Augustus seregei vereséget szenvedtek a parthusoktól!

Láttnivaló, hogy itt megint csak a H. D. Meyer által oly meggyőzően végigelemzett világhódító szólamokkal, világuralmi ábrándokkal állunk szemben. — És „a háború kétségtelen megindulását” igazoló Propertius-elégia (III 4.), amely „nyilvánvalóan Parthia megtámadását írja le” — valóban „egy Parthia teljes anektálására irányuló háború konkrét leírása”? Ezek a parafrázis-szerűen ismételt elhangzó kinyilatkoztatások nem győznek meg, még azzal a bizonyára komoly érvnek szánt utalással sem, hogy Csengery János 1897-ben megjelent kétnyelvű kiadásában az elégiának „A parthus háború előtt” címet adta — nem pedig a „Parthus háborúról”, ahogy arra Schiller Vera emlékszik. A korszerű álláspont ennek homlokegyenest az ellenkezője. S hogy ne csak a kérdés már említett monografikus feldolgozójára, H.D.Meyerre hivatkozzunk (i.m. 76. l.), utalni lehet E. Wistrand fejtegetéseire is, amelyekben legutóbb alapos elemzésnek vetette alá a kérdéses elégiát.¹³ De talán elég idézni az elégia első két sorát, s menten látjuk, mi a helyzet:

*Arma deus Caesar dites meditatatur ad Indos
et freta gemmiferi findere classe maris . . .*

S annak, aki nem akar az *unius addictus magistri* hibájába esni, az nem érheti be pl. Debevois megállapításainak a rekapitulálásával, a feldolgozásokban hivatkozott auktorhelyek felsorolásával, csonka idézetek kiragadásával, hanem végig is olvassa azokat, (s horrendum dictu: egyebeket is!): annak el kellett volna gondolkodnia azon, hogy Propertius itt csak Crassus vereségére utal (9.: *Crassos clademque piate*)¹⁴, amiké^r máskor csak a Crassus által elvesztett hadijelvények visszaszerzésére buzdít: *Crassi signa referte domum!* (III 5,48.)¹⁵

Igaz, akkor nyomban nem lehetne akkora jelentőséget tulajdonítani annak, hogy Antonius 36-ban csak Crassus hadijelvényeit és fogságba került katonáit követelte vissza a parthus királytól, legalább is Plutarchos (*Ant.* 37,2) és Cassius Dio (XLIX 24,3—5. — és nem XXIV 5) egymásnak több ponton is ellentmondó előadása szerint.¹⁶ Márpedig ez alkalmasint annak igazolására szolgálhatott volna, hogy a kérdéses harmadik római vereség Antonius hadjáratának kudarcra *után* következett be, nem pedig éppen azt megelőzően. Különben, ha Antonius csak ezeket követelte volna vissza, az sem lenne meglepő, tekintettel arra a tartós sokk-hatásra, amelyet Crassus és seregének pusztulása váltott ki Rómában, s a megszügyenítő vereség nyomán kialakult revans-vágyra.¹⁷ Ez a magyarázata annak, hogy — mint láttuk —

¹³ E. WISTRAND: Poetic Patriotism under Augustus — Prop. 3, 4. and Hor. *carm.* 3, 14. In: *Miscellanea Propertiana*. Göteborg 1977, 9-. — Mellesleg az elégia 9—10. sorának alánya a 3. sorbeli *vir*i. — akárcsak a 7—8. soré: az *ite* stb. imperativusok a *vir*i-re vonatkoznak, tehát szó sem lehet logikai törésről, azaz vocativusokról, mint W, véli!

¹⁴ Vö. II 10, 14. IV 6, 83—84. L. még Hor. c. III 5, 4. Ovid. *f.* V 583. 585. VI 465—468.

¹⁵ Hasonlóképpen csak a Carrhaenál elvesztett hadijelvényeket említi pl. Suetonius, *Tib.* 9, 1. Florus II 34, 63. Eutrop. VII 9. Oros. VI 21, 29. is. — Különben Horatius, Propertius és mások hangvételének békésebb fordulását a parthusokkal szemben természetesen nem Agrippa és Iulia házassága váltotta ki, hanem a hadijelvények és a hadifogyók visszaszerzése.

¹⁶ Plutarchos elbeszélése — forrásának — Antoniuszal szembeni elfogultságáról illetőleg Cassius Dio tárgyi tévedéseiről l. K.-H. ZIEGLER: Die Beziehungen zwischen Rom und dem Partherreich. Wiesbaden 1964, 35—36. BENGTON: i.m. 12, 20—21.

¹⁷ Vö. Appianus, b.c. V 26, 275. L. még ZIEGLER: i.m. 42. CH. WITKE: Horaces' Roman Odes. A critical Examination. Leiden 1983 (Mnemos. Suppl. 77.), 60.

forrásaink zöme csak Crassus esetét említi, részben még azok is, akik már Antonius kudarcra után vagy éppen arról is írtak. Különbösen nem érdektelen, hogy maga Cassius Dio is, amikor arról beszél, hogy Augustus 20-ban erőfítogtató arméniai felvonulásával alátámasztott diplomáciai nyomással kikényszerítette a hadijelvények és a foglyok kiszolgáltatását, szintén csak Crassus és Antonius esetét említi,¹⁸ jöllehet a kérdéses harmadik hadjáratnak illetőleg római vereségnek Schiller V. szerint ezt megelőzően kellett megtörténnie. Mindebből pedig Sch. érvelésének „logikája” szerint annak kellene következnie, hogy Augustus is csak a Crassus veresége során elvesztett hadijelvényeket követelte vissza, tehát Antonius veresége csak azt követően történt meg. Mit lehet erre mondani?! A legtalálóbban talán Bengtsonnak (i.m. 9. l.) más összfüggésben tett megjegyzését idézhetjük: „Wer so urteilt, mit dem wird man schwerlich streiten können, Gedanken sind nämlich zollfrei ...”

3. Ha tehát 'a harmadik parthus hadjárat' nem Antonius veresége után következett be, akkor mikor? Ennek a kérdésnek a tisztázása, a fejlemények jobb megértése kedvéért vissza kell utalnunk a Crassus veresége és bukása utáni helyzetre.

3. 1. A Carrhae melletti csata legmeglepőbb következménye az volt, hogy a parthusok nem használták ki igazán a győzelmüket, sikerük nem eredményezett lényeges változást az erőviszonyokban, a két rivális birodalom közötti határ megvonásában.¹⁹ Ennek egyik fő oka az lehetett — legalább is a folytatásból következtethetően —, hogy Oródés király a hadisikert aggasztóan nagynak ítéltette. Seregeit, mint ismeretes, a legbefolyásosabb parthus fejedelmi család sarja, az akkor még alig 30 éves Surena(s)²⁰ vezette, aki már korábban is jelentős sikereket ért el. Így pl. az ő segítségével győzte le Oródés a fivérét, III. Mithridatést, miután — 58/57-ben — közösen megölték apjukat, III. Phraatést. A Crassus fölött aratott győzelem Surenasnak az életébe került, Oródés ugyanis visszatérése után kivégeztette veszedelmesen tehetséges, sikeres hadvezérét,²¹ kétségkívül Róma szeren-

¹⁸ LIII 33, 2.: ... τοὺς τε αἰχμαλώτους καὶ τὰ σημεῖα τὰ στρατιωτικὰ τὰ ἐν τῇ τοῦ Κράσσου καὶ ἐν τῇ τοῦ Ἀντωνίου συμφορῇ ἄλωνα κομισσῆσαι. Különbösen az a tény, hogy pl. Velleius (II 94, 4.) és Cassius Dio (LIV 8, 1.) szerint Phraatés Augustus támadásától félve szolgáltatva vissza a hadijelvényeket és a foglyokat, maga is azt mutatja, hogy támadásra, háborúra nem került sor. Vö. újabban M. R. CIMA: *Reges socii et amici populi Romani*. Milano 1976, 319. Augustus politikájához a IV. Phraatés és Tiridatés közötti trónviszály idején l. uo. 316—321. Tiberius arméniai hadjáratához l. M. PANI: *Roma e i re d'Oriente da Augusto a Tiberio*. Bari 1972, 18-. Egyébként, ha Augustus 3-4 évvel korábban valóban vereséget szenvedett volna a parthusoktól, nehéz lenne megmondani, mivel érte el a hadijelvények visszaszerzését!

¹⁹ Vö. N. C. DEBEVOISE: *A Political History of Parthia*. Chicago 1938 (= New York 1968), 96. ZIEGLER: i.m. 34. E. WILL: *Histoire politique du monde hellénistique*. Nancy 1967, II. 456. M.-L. CHAUMONT: *Études d'histoire parthe*. Syria 50 (1973) 197—222. BENGTSON: i.m. 13. CHIPPMANN: i.m. 38, 40.

²⁰ A név alakjának és jelentésének kérdéséhez l. P. HABEL: Surena(s). RE IV A (1931) 966—967. L. még. F. ALTHEIM-R. STIEHL: *Geschichte Mittelasiens*. Berlin 1970, 623—625.

²¹ Vö. Plut. *Crass.* 33, 8. L. még TH. LENSCHAU: *Orodes*. RE XVIII (1939), nr. 1. 1138. SCHIPPMANN: i.m. 40. — D. TIMPE (*Die Bedeutung der Schlacht von Carrhae*. MH 19, 1962, 109) nem fogadja el Plutarchos indoklását, szerinte Surenas a hagyományos defenzív politikai hive volt. Oródés stratégiai elképzeléseiben pedig fordulatot idézett elő a Crassus felett aratott győzelem. Hasonlóan foglal állást J. VOLSKI: *Iran und Rom*. In: ANRW II 9 (Berlin-New York 1976), 204.

cséjére.²² Oródés azonban, úgy látszik, birodalma határainak növelésénél fontosabbnak tartotta uralma stabilitását. Surenas kivégzése, tekintettel befolyásos rokonságára, aligha zajlott le bonyodalommentesen, a belső feszültség fokozódása nélkül. Ennek hamarosan jelei is mutatkoztak. Ilyennek tekinthető már az is, hogy a parthusok a Crassus serege fölött aratott győzelmet követő második évben indítottak csak nagyobbszabású támadást Syria tartomány ellen. Ennek is volt a király számára egy kényes epizódja. A parthus seregek Oródés fiának, Pakorosnak — valójában csak névleges — vezetésével lépték át az Euphratést. Támadásuk nem vezetett eredményre, sőt, az energikusan védekező Cassiusnak sikerült vereséget mérnie a parthus seregre és kikényszeríteni a visszavonulásukat. Ezt követően Cassius utóda, M. Calpurnius Bibulus mint Syria proconsula pedig kapcsolatot teremtett Orondopatésszel (szerepel Orontopatés, Ornodopatés néven is), Babylonia parthus helytartójával, aki ellenséges viszonyban volt Oródezzsal. Sikerült őt rávennie, hogy kiáltja ki a fiatal Pakorost apjával szemben ellenkirálynak.²³ Cassius Dio (XL 30,2) közléséből nem derül ki világosan, hogy ez megtörtént-e vagy sem, illetőleg, hogy Pakorost egyáltalán beavatták-e a tervbe. Azt viszont tudjuk, hogy Oródés hazahívta Pakorost; azonban apa és fia között nem került sor kenyértörésre, sőt a király bölcs megfontolással társuralkodójává tette meg Pakorost, aki a jelek szerint különben is a kedvence lehetett, s akinek korai halála utóbb búskomorrá tette az öregedő királyt, olyannyira, hogy az uralkodásról is lemondott.

Egyes kutatók szerint a carrhaei győzelmet követő időszakban lényeges fordulat következett be a parthus külpolitikában: feladták korábbi defenzív stratégiájukat, és a nyugat, a Földközi-tenger felé való terjeszkedést tűzték ki céljuknak.²⁴ Erre az első igazán kedvező lehetőség 40-ben mutatkozott, azt követően, hogy 41 őszen Antonius átadta Syria helytartóságát L. Decidius Saxának, majd eltávozott Alexandriába. A kecsegtető alkalomra az a Q. Labienus hívta fel Oródés figyelmét, aki még Cassius legatusaként járt először a parthus udvarban, majd Philippi után végleg ott talált menedéket.

3. 2. A negyvenes év kora-tavaszán²⁵ hatalmas parthus lovas haderő kelt át az Euphratészen a bizonyítás vágyától hevülő Pakoros és az emigráns republikánus Q. Labienus vezetésével. Az előrenyomulás elsőprő lendületű volt. A hatalmas túlerőben lévő parthus lovasság döntő vereséget mért az Antonius syriai helytartója,

²² Mutatis mutandis hasonlóan szerencsésen alakult a helyzet Róma számára, mint a köztársaságot ezt megelőzően ért legsúlyosabb vereséget követően, nevezetesen Cannae után, amikor is a karthágói államvezetés megriadt Hannibál hatalmas győzelmétől, s azt követően gyakorlatilag megvonta további támogatását a Barkidától.

²³ LENSCHAU: i.h. 1139. J. MILLER: Pakoros. RE XVIII (1942) nr. I. 2437. DEBEVOISE: i.m. 103—104.

²⁴ Vö. TIMPE: i.h. VOLSKI: i.h. további irodalommal. SCHIPPMANN: i.m. 42—43.

²⁵ A 40—39. évi parthus hadjárat lefolyásához l. — a források közléseinek eltérő kronológiai értelmezésével: GARDTHAUSEN, i.m. I 225—227. II 107. W. DRUMANN-P. GROEBE: Geschichte Roms in seinem Übergange von der republikanischen zum monarchischen Verfassung. I. Berlin 1899. 318. W. W. TARN: CAH X (1952), 47—52. TIMPE: i.m. 116. DEBEVOISE: i.m. 108. SCHIPPMANN: i.m. 41—43. L. még LENSCHAU: i.h. 1139—1141. MILLER: i.h. 2437—2438. F. MÜNZER: Q. Labienus. RE XII (1924), nr. 5. 258—260. Uő.: L. Decidius Saxa. RE IV (1904) 2271—2272). R. SYME: Who was Decidius Saxa? JRS 27 (1937) 127—137 (= Roman Papers. Oxford 1979. I. 31—41.)

L. Decidius Saxa vezette római hadseregére, amely Antiokhia és Apameia között sáncolta el magát. A vesztes csata után Decidius Saxa titokban elmenekült megerősített táborából attól tartva, hogy katonái, akiknek jórészt Antonius Philippi után Cassiusék legióiból sorozta be a maga seregeibe, követik Labienus, egykori társuk felhívását és átállnak hozzá, ami különben elmenekülése után meg is történt.

Ez a csata lehetett az, amelyikben a rómaiak elveszítették azokat a hadijeleket, amelyekre Augustus később a két közismert vereség következményei mellett utalt.²⁶ Tény, hogy a római csapatok vereségéről beszámoló, fentmaradt források *expresis verbis* nem említik a hadijelvények elvesztését. Hasonló a helyzet azonban Antoniuszal kapcsolatban is, akinek csatavesztését, viszontagságos visszavonulását, veszteségeit Plutarchos igen részletesen ismerteti (*Ant.* 38—51), hadijelvényeinek elvesztéséről egy szót sem ejt, pedig kétségtelen, hogy a *Res Gestae* 29. pontjában említett három eset közül az egyik az övé volt. Ne felejtjük el azonban azt sem, hogy a korból és a korra vonatkozóan fentmaradt források igen hézagosak. Kétségtelennek látszik viszont az, hogy pl. Pompeius Trogus műve elveszett XLII. könyvében egymást követően adta elő ezt a Rómára nézve szégyenletes három eseményt, amiről a *Res Gestae*-ben szó van; ti. a kérdéses könyv fentmaradt prologusában a következők olvashatók: ... *Orodes qui Crassum delevit, et Syriam per filium Pacorum occupavit. Illi successit Phraates, qui et cum Antonio bellum habuit.*²⁷ Ugyancsak egymást követő sorban ír a három eseményről a kortárs Strabón is: A parthusok ... a háborút kezdeményező Crassust visszaverték. Amikor azonban ők kezdtek háborút s Pakorost Ásiába küldték, hasonló sors lett a részük ... Antoniust, akinek egy arméniai volt a tanácsadója, elárulták és ezért szerencsétlenül háborúskodott.²⁸

Az esemény egykorú visszhangjával találkozunk a korabeli költészetben is. Erre vonatkozik Horatius már említett helye a 6. „római” ódából

*Iam bis Monaeses et Pacori manus
inauspiciatos contudit impetus
nostros et adiecisse praedam
torquibus exiguis renidet (9—12.)*

S erre a támadásra utal Vergilius is a *Georgica* I. könyvének a végén: *Hinc (kelet felől) movet Euphrates, illinc (nyugat felől) Germania bellum* (509.) Egyértelmű bizonyítékkal szolgál azonban Porphyriónak az idézett Horatius-helyhez fűzött megjegyzése: *bis Parthos rettulisse de nobis victoriam dixit, quia et Crassum antea et tum Decidium Saxam in Syria occiderant* ...

4. Megítélésünk szerint a felmerült alapkérdésre vonatkozóan a fentebbiekben már megtaláltuk a választ — nézzük mégis tovább az eseményeket, hogy jelentőségükre, horderejükre következtetni tudjunk. — Decidius Saxa kíséretével nyugat

²⁶ Ezt a lehetősége már MOMMSEN felvetette: *Res Gestae Divi Augusti. Ex monumentis Ancyrano et Apollinensi iterum editis* — Berolini 1883, 125. E. DIEHL (*Res gestae divi Augusti. Das monumentum Ancyranum*³. Bonn 1918, ad 1.) Crassus 53. és Antonius 40. és 36. évi esetére vonatkoztatja. Decidius Saxa legióit tartják a kérdéses harmadik hadseregnek MASKIN: i.m. 424. H. VOLKMANN: *Res Gestae Divi Augusti*¹. Berlin 1969, 51.

²⁷ Vö. Iustin. XLII 4: *Orodes ... Crassumque imperatorem cum filio et omne exercitu Romanorum delevit. — ... post belli finem rursus Pacoro duce inita cum Labieno societate, Syriam et Asiam vastavere. 5: Huic Antonius ... bellum ... intulit, sed graviter proeliis vexatus, a Parthia refugit.*

²⁸ XVI 1, 28 (p. 748). Vö. főntebb 43. l. és 9. 10. jegyzet.

felé vette útját, hogy Cilicián át eljusson Asia tartományba. A menekülőket Labienusék szinte akadálytalanul követték, ami a római határvédelem akkori gyengeségét mutatja. Hiszen Cicero a maga ciliciai helytartósága idején (51-ben) — az akkori parthus előrenyomulás kapcsán — a következőket írta: . . . *duo sunt enim aditus in Ciliciam ex Syria, quorum uterque parvis praesidiis propter angustias includi potest, nec est quidem Cilicia contra Syriam munitius* . . . (ad fam. XV 4,4.). — Saxa, mielőtt üldözői utólérték volna, öngyilkos lett. Ezt követően az átállt rómaiakkal gyarapodott parthus sereg kettévált, Pakoros a maga lovasai élén végigvonult a tengerparton Palesztina felé; útközben — Tyros kivételével — minden várost elfoglalt, a palesztinai viszonyokat a parthus érdekeknek megfelelően rendezte; ezeknek az eseményeknek témánk szempontjából nincs jelentősége. — Labienus is gyors iramban végigvonult az Anatóliai-félszigeten. Elősegítette ezt az a körülmény, hogy Ariarathés, Kappadokia, I. Antiokhosz Kommagené királya, Oródés apósa érthetően parthus-barát volt, s a galatai Kastór sem tett kísérletet feltartóztatásukra; Ásiában pedig a rómaiak — Brutusék és Antonius emberei — által egyaránt kiszípolyozott lakosság hasonló rokonszenve kísérte, mint annak idején VI. Mithridatész Eupatórt. A városok zöme megnyitotta előttük kapuit, s így szinte akadálytalanul jutottak el Asia tartomány nyugati részéig. L. Munatius Plancus, Antonius újonnan kinevezett helytartója kénytelen volt átmenetileg a közeli szigetekre menekülni. Labienus felvette az *imperator* címet, pénzt veretett a saját arcképével és *Q. Labienus Parthicus imperator* felirattal.²⁹

Közben Antonius a perusiai háborút (41—40.) követő politikai bonyodalmak tartják távol keleti hatalmi szférájától Itáliában.³⁰ Mikor megérkezett, Octavianus lezáratta előtte a brundisiumi kikötőt. A kettejük seregei közötti végzetes összecsapást azonban éppen katonáik, Ceasar egykori veteránjai akadályozták meg; majd Asinius Pollio és Maecenas tárgyalásai nyomán megkötötték a brundisiumi békét. Ezt követően — ha csak átmeneti jelleggel is — rendezik viszonyukat a Sziciliát megszállva tartó Sextus Pompeiusszal, a misenumi békében. Majd a kettejük közötti teljes egyetértés helyreállításaként létrejött tarentumi béke³¹ megpecsételéséül Antonius elveszi triumvir-társa megözvegyült nővérét, Octaviát, akivel, s időközben megszületett gyermekükkel a következő évben elutazik Athénbe.

Az időközben keletről érkezett aggasztó hírek hatására Antonius még 40 őszen elküldte keletre, Syria proconsulaként P. Ventidius Bassust,³² aki a következő évben két győztes csatát vívott a parthus seregekkel; a második összecsapásban elesett

²⁹ A fentmarad aureus-ok és ezüst denarius-ok Labienus szakállas profilját mutatják, a fej körül az idézett felirattal; a verzón egy felszerszámozott ló látható, amelynek nyergéről tegez lóg le. Újabbán I. G. BELLONI: *Le monete romane dell'età repubblicane*. Milano 1960. 267. és 268. l. ill. Tab. 56., nr. 2242. M. H. CRAWFORD: *Roman Republican Coinage*. Cambridge 1974. I. 259. ill. II. Plate LVIII nr. 5. L. még II 604. és 742. pp.

³⁰ Az alábbiakhoz I. MASKIN, i.m. 180—. H. BUCHHEIM: i.m. 30—46. MARÓTI E.: *AntTan* 6 (1959) 216—. 11 (1964) 220—. E. GABBA: *The Perusine war and triumviral Italy*. HSPh 75 (1971) 139—160. H. BENGTON: *M. Antonius. Triumvir und Herrscher des Orients*. München 1977. 173—179.

³¹ Octavianusnak a tarentumi békekötéssel kapcsolatos propagandájához újabbán I. KAZAI M.: *Az „Iter Brundisium” célzatának kérdéséhez*. AAA Suppl. II. Szeged 1979. 9—15.

³² A Ventidius küldetésével, hadjáratával kapcsolatos kronológiai problémákhoz I. H. GUNDEL: *P. Ventidius Bassus*. RE VIII A (1955) 807. BROUGHTON: *MRR* II 383. 388. 393. pp. ad ann. 40—39—38. BUCHHEIM: i.m. 76. TIMPE: i.h. 116. DEBEVOISE: i.m. 114.

Labienuş. Majd a következı ıvben (38-ban) Gindarosnal tırbe csalta Pakorost  es seregét, ismét gyızelmet aratott felettük; a csatában maga Pakoros is életét vesztette. Asia és Syria tartomány ismét Rome . . .

Arra vonatkozóan, hogy a Pakoros és Labienus vezette i.e. 40. évi parthus hadjárat során elszenvedett római vereseg miért nem kapott a másik kettohız hasonló hangsúlyt a hagyományban, csak feltevéssel válaszolhatunk. Abból kell kiindulnunk, miért került a másik két kudarc elotırbe. Crassus veresége és bukása mint eltırlendo szegyben a revans jogosultságát volt hivatva megalapozni. Antonius kudarcá jól kiaknázható propaganda-lehetőség volt Augustus számára. Viszont Decidius Saxa seregének veresége idején Antonius távol volt a hadszintertol, ez nem lehetett ellene fordıtani, s a gyors visszavágás következteben különben sem jelentett a masik két esethez hasonló presztizsvesztéset Roma szamara.

EGON MAROTI

EIN DRITTER FELDZUG GEGEN DIE PARTHER?

Augustus berichtet im Punkt 29 seiner *Res Gestae* darüber, daß er die Auslieferung der früher verlorenen Feldzeichen von drei römischen Heeren von den Parthern forderte. Neulich hat man die Konzeption formuliert, nach der es sich hier — neben den bekannten Niederlagen des Crassus im J. 53 bzw. des Antonius im J. 36 — um einen Feldzug gegen das Partherreich handelt, den Augustus parallel zur Offensive gegen Arabia Felix im J. 25. begann. Auf Grund der umsichtigen und unvoreingenommenen Analyse der Quellen ist es aber festzustellen, daß der strittige Verlust der Insignien im J. 40 erfolgte, als eben die Parther die Ostprovinzen Roms (Syrien, Asien usw.) unter der Führung des Pakoros, des Lieblingssohnes von König Orodes und des Emigranten Q. Labienus angegriffen hatten.